

**BALIQCILIK SOHASIDAGI XORIJIY DAVLATLAR VA
O‘ZBEKISTONDA AKVAKULTURA TUSHUNCHASINING
XUSUSIYATLARI**

Mirzataev Salamat Muratbaevich

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti dotsenti

e-mail: salamat_mm@mail.ru

Telefon: + 99 893 209 20 02

Askarov Baxtiyar Mamitovich

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti tatqiqatchisi

e-mail: dosikkim3@gmail.com

Telefon: + 99 897 308 19 79

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholini oziq-ovqatga kundan kun o‘sib borayotgan talabini qondirish uchun qishloq xo‘jaligining boshqa tarmoqlari qatori baliqchilik sohasini rivojlantirish va xorijiy davlatlarda va O‘zbekistonda baliqchilik va akvakultura tushunchasining xususiyatlarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar. Iqtisodiyot, oziq-ovqat, baliqchilik, texnologiya, innovatsiya, baliqchilik xo‘jaliklari, tadbirkor, mahsulot.

Абстрактный. В данной статье для удовлетворения ежедневно растущей потребности населения в продуктах питания, а также других отраслей сельского хозяйства, развития рыбной промышленности зарубежных стран и Узбекистана раскрываются особенности понятия рыболовства и аквакультуры.

Ключевые слова: Экономика, продукты питания, рыболовство, технологии, инновации, рыболовство, предприниматель, продукт.

Abstract. This article discusses the development of the fisheries sector along with other branches of agriculture to meet the growing demand for food and reveals the peculiarities of the understanding of fisheries and aquaculture in foreign countries and Uzbekistan.

Keywords: Economy, food, fisheries, technology, innovation, fisheries, entrepreneur, product.

Kirish. Mamlakatimiz iqtisodiyotni erkinlashtirish va liberallashtirish sharoitida agrar tarmoqda tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi xo‘jalik yuritish shakllarini tashkil qilish va rivojlantirish uchun zaruriy shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Aholini oziq-ovqatga kundan kun o‘sib borayotgan talabini qondirish uchun qishloq xo‘jaligining boshqa tarmoqlari qatori baliqchilik sohasini rivojlantirish ham hozirgi kunda asosiy masalalardan biri xisoblanadi. Respublikada baliqchilik tarmog‘ini jadal rivojlantirish, baliq mahsulotlari ishlab chiqarishning zamonaviy va innovatsion uslublarini joriy etgan holda hajmlarini oshirish, sohani tartibga solish

bo'yicha bir qator qonun hujjatlari qabul qilinib, ularning ijrosini sifatli va puxta ta'minlash choralari ko'rilmoqda. Shu bilan birga, intensiv usulda baliq yetishtirish bo'yicha ishlarga yetarli darajada e'tibor qaratilyapti, hududlarda baliqchilik tarmog'ini rivojlantirishda yuzaga kelayotgan muammolarni hal etish, baliqchilik xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash borasida olib borilayotgan ishlarni jadallashtirish hozirgi kunni dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Baliqchilik xo'jaliklariga biriktirilgan suv havza maydonlaridan ilmiy yondashuv asosida samarali foydalanish, ularning meliorativ holatini yaxshilash, shuningdek, resurs tejamkor texnologiyalar va innovatsiyalarni keng ko'lamda joriy qilish ishlariga yetarlicha e'tibor berish, sun'iy suv havzalari hosildorligini oshirish uchun baliqchilik xo'jaliklarining mineral o'g'itlarga bo'lgan talabi to'liq qondirish, mineral o'g'itni boshqa muqobil o'g'itlar bilan almashtirish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, baliqni intensiv usulda yetishtirish, ovlash va qayta ishlash uchun zarur asbob-uskuna, anjom va mexanizmlarni mahalliy ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish zarur. Tadbirkorlarning ushbu faoliyat bilan shug'ullanishiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-apreldagi PQ-3657 (Baliqchilik tarmog'ini jadal rivojlantirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida) va 2018-yil 6-noyabrdagi PQ-4005 (Baliqchilikni yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida tadbirkorlikni rivojlantirish to'g'risida) qarorlari asos bo'lmoqda. Shu sababli tadbirkorlar safi yildan-yilga ko'payib, xalq xo'jaligining turli sohalarida faoliyat ko'rsatmoqdalar va bu esa mamlakatimizda katta o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda.

Natijalar va munozara. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlariga ko'ra, qishloq, o'rmon va baliq xo'jaliklari tomonidan yetishtirilgan mahsulot (xizmat)larning umumiy hajmi 2022-yilda 261892,2 milliard so'mni, 2023-yilda esa 317781,6 milliard so'mni tashkil qildi. 2023-yilda 2022-yilga nisbatan 1,21 foizga o'sish kuzatildi.

Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi sohasi koronavirus pandemiyasi davrida iqtisodiyot tarmoqlari orasidagi eng kam zarar ko'rib faoliyat ko'rsatayotgan tarmoqlardan biridir.

Tadbirkorlar imkoniyati va salohiyatidan samarali foydalangan holda baliq va baliq mahsulotlarini saqlash, transportirovka qilish, qayta ishlash va qadoqlash ishlarida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash asosida eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni tashkil etish muhimdir.

2020-yil 8-iyulda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish hamda byudjet tushumlarini so'zsiz ta'minlash chora-tadbirlari muhokama qilindi [1].

Mamlakat miqyosidagi mutasaddilarga hududlarga borib tushumi kamaygan korxonalar bilan tizimli ishni yo'lga qo'yish, tadbirkorga sharoit yaratib berish,

jumladan, komunal xizmatlar ta'minotidagi uzulishlarni bartaraf etish, yo'l, kredit olish bilan bog'liq masalalarni yechishga yordam berish lozimligi ko'rsatib o'tildi.

Faoliyat boshlayotgan kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning mutlaqo yangi tizimini ishlab chiqish topshirig'i berildi. Bunda tadbirkorni maxsus kurslarda o'qitish, subyektni ro'yxatdan o'tkazish, asbob-uskuna sotib olish xarajatlarining bir qismiga grant ajratish nazarda tutiladi. Tizimning vertikal ijrosini ta'minlash maqsadida hozirda respublika darajasida faoliyat yuritayotgan Tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tuman darajasigacha tushirish zarurligi qayd etildi.

Bu belgilangan choralar va bajarilishi lozim bo'lgan ishlar kichik biznes va xususiy tadbirkorlik davlatimiz e'tiborida ekanidan dalolatdir.

2023-yilda qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulot (xizmat)lari hajmi o'tgan yilning mos davriga nisbatan 103,1 % ni, shu jumladan, dehqonchilik va chorvachilik, ovchilik va ushbu sohalarida ko'rsatilgan xizmatlar – 103,1 % ni, o'rmon xo'jaligi – 101,5 % ni, baliqchilik xo'jaligi – 102,7 % ni tashkil qildi [2].

Baliq ovlash ko'rsatkichlarini xo'jalik toifalari bo'yicha tahlil qilish jarayonida, ovlangan baliqlar hajmining asosiy qismi 10185 t. yoki umumiy ovlangan hajmidan 64,9%i qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda qayd etildi.

2023-yilning yanvar-sentyabr oylari natijalari bo'yicha baliq ovlashning eng kam hajmi 4 861 t. yoki umumiy ovlangan hajmidan 6,9 % i dehqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklarida kuzatildi [3].

Tadqiqotlarimiz davomida xorijiy davlatlar va O'zbekistonda akvakultura tushunchasining xususiyatlarini o'rganib, o'rganilgan ta'riflarni yagona bir jadvalda aks ettirdik (1-jadval).

(1-jadvalda) Rossiyalik olim Interesova Ye.A. o'z tadqiqotlarida akvakulturaga quyidagicha ta'rif bergan: Akvakultura (lot. aqua-suv va cultum-yetishtirish, o'stirish) – tabiiy va sun'iy sharoitda suvda yashovchi organizmlarni (baliqlar, umurtqasizlar, suv o'tlar) ko'paytirish va yetishtirish. Shu bilan birga, yetishtiriladigan obyektlarning ko'pchiligi (ayniqsa, Rossiyada) baliqdir [5]. Xorijlik olim Emi Tikkanen esa o'zining tadqiqotlarilarida akvakulturaga boshqacha ta'rif bergan: Baliq yetishtirish, baliqchilik yoki dengizchilik deb ham ataladigan akvakultura, tijorat, rekreatsion va ilmiy maqsadlarda suv o'simliklari, hayvonlar va boshqa organizmlarni ko'paytirish va parvarish qilish [6].

1 – jadval

Xorijiy davlatlar va O‘zbekistonda akvakultura tushunchasining xususiyatlari [4].

I.V. Musayev va boshqalar.	Akvakultura: suvda yashovchi organizmlarni yetishtirish, yakka tartibdagi yoki korporativ mulk mavjud bo‘lganda ishlab chiqarishni ko‘paytirish uchun naslchilik jarayoniga aralashuvni o‘z ichiga oladigan jarayon.
Interesova Ye.A.	Akvakultura (lot. aqua – suv va cultum — yetishtirish, o‘stirish) — tabiiy va sun‘iy sharoitda suvda yashovchi organizmlarni (baliqlar, umurtqasizlar, suv o‘tlar) ko‘paytirish va yetishtirish. Shu bilan birga, yetishtiriladigan obyektlarning ko‘pchiligi (ayniqsa, Rossiyada) baliqdir.
Ochiq ensiklopediya	Akvakultura – suv havzalaridan unumli foydalanish maqsadida suvda yashaydigan organizmlarni nazorat qilib turiladigan sharoitda yetishtirish va parvarish qilish.
GOST R 56696-2015. Rossiya Federatsiyasini-ng milliy standarti.Qayta tiklanadigan xom ashyo manbalari. Akvakultura. Termin va ta’riflar.	Akvakultura (baliq yetishtirish): akvakultura obyektlarini ko‘paytirish va (yoki) parvarish qilish, yetishtirish bilan bog‘liq faoliyat.
N.P. Milyanchuk, Ya.A. Kuchko, O.P. Sterligova, N.V. Ilmast,	Suv mahsulotlari yetishtirish dunyodagi eng tez rivojlanayotgan oziq-ovqat ishlab chiqarish sohasidir
Merkulova Irina Nikolayevna.	Akvakultura - bu suvda yashovchi organizmlarni inson nazorati ostida sun‘iy ravishda yetishtirish.
Nikiforov-Nikishin A.L., Glebova I.A., Shatoxin M.V.	Akvakultura — materik suvlarida va maxsus yaratilgan okean, dengiz yoki sun‘iy plantatsiyalarda suvda yashovchi organizmlarni (baliqlar, qisqichbaqasimonlar, mollyuskalar, suv o‘tlari) ko‘paytirish va yetishtirishni o‘z ichiga olgan iqtisodiyot tarmog‘i.

Shuningdek, biz tadqiqotlarimizni davom ettirgan holda, baliqchilik tushunchasining xususiyatlariga berilgan xorijlik va O‘zbekistonlik olimlarning ta’riflarini o‘rgandik (2 – jadval).

2 – jadval

Xorijiy davlatlarda va O‘zbekistonda baliqchilik tushunchasining xususiyatlari [7].

Komlaskiy V. I.	Baliqchilik inson xo‘jalik faoliyatining eng qadimiy turlaridan biridir. Baliq insonlar uchun - juda qimmatli oziq moddalar manbai, asosan oqsillari va yog‘lar, oson hazm bo‘ladigan va allergensiz.
Ergashev R.X., Xalikov S.R., Beglayev U.X.	Baliqchilik – bu baliq, qisqichbaqasimonlar, molyuskalar va boshqa baliq mahsulotlarini yetishtirish orqali dengiz, daryo, sun‘iy suv havzalaridan va boshqa bioresurslardan foydalanishdir.
Levshinov Roman Andreevich	Baliqchilik – bu baliq yetishtirish va o‘stirish, so‘nggi paytlarda baliq yetishtirish tushunchasi tobora ko‘proq akvakultura (lotincha aqua - suv va cultura - yetishtirish, parvarish qilish) atamasi bilan almash-tirildi, bu keng ma‘noda turli xil suv hayvonlari va o‘simliklarini (baliqlar, qisqichbaqasimonlar, echinodermalar, mollyuskalar, suv o‘tlari) sun‘iy ravishda yaratilgan yoki tabiiy yashash sharoitlarida yetishtirishni anglatadi.
Interesova Ye.A.	Baliqchilik inson faoliyatining bir turi bo‘lib, xo‘jaligining bir tarmog‘i sifatida daryo vodiylarida rivojlangan barcha buyuk sivilizatsiyalarga hamroh bo‘lgan.
“Akvakultura (baliq-chilik) va Rossiya Federatsiyasining ayrim qonun hujjatlariga o‘z-gartishlar kiritish to‘g‘-risida”gi Federal qonuni	Baliqchilik - bu akvakulturaning ajralmas qismi bo‘lgan baliqlarni ko‘paytirish (o‘stirish) bilan bog‘liq faoliyat. Dengiz suvlarida baliq yetishtirish va boshqa organizmlarni yetishtirish marikultura (dengiz dehqonchiligi) deb ataladi.
Igor Noviskiy	Baliqchilik deb - faoliyati baliq yetishtirish, qayta ishlash va sotish, baliq sifatini va barcha suv havzalarida uning miqdorini yaxshilashga qaratilgan iqtisodiyot tarmog‘iga aytish qabul qilingan.
Vesnina, Lyubov Viktorovna	Baliqchilik deganda, odatda, suv havzalarida suv biologik resurslari zahiralarini saqlash, ko‘paytirish va sifat jihatidan yaxshilashni ta‘minlaydigan chora-tadbirlar majmui tushuniladi.
Ochiq ensiklopediya	Baliqchilik– xalq xo‘jaligining suv havzalarida baliq zaxirasini ko‘paytirish va sifatini yaxshilash bilan shug‘ullanuvchi sohasi; baliq o‘stirish tadbirlari (baliqni sun‘iy usulda ko‘paytirish va uni yangi sharoitga o‘rgatish, yangi zot baliqlar yetishtirish, suv havzalarining meliorativ holatini yaxshilash)ning biologik asoslarini va asosiy baliq o‘stirish jarayonlari (voyaga yetgan baliqlarni ovlash, baliq tuxumini ochirish, baliq boqish va boshqalar)ning biotexnikasini ishlab chiquvchi fan.
Nikiforov-Nikishin A.L., Glebova I.A., Shatoxin M.V.	Baliqchilik - yuqori sifatli va arzon oziq-ovqatga bo‘lgan ehtiyojni qondirish maqsadlaridan ajralmas bo‘lgan tijorat maqsadlarida baliq yetishtirishdir.
Markaziy Osiyoning suv resurslari va ekologiyasi haqidagi bilimlar portali	Baliqchilik — qishloq xo‘jaligining baliq yetishtirish, suv havzalarida baliq zahirasini yaxshilash va ko‘paytirish bilan shug‘ullanuvchi tarmog‘i. Baliq yetishtirish akvakulturaning asosiy shakli hisoblanadi, boshqa amaliyotlar esa marikulturaga tegishli bo‘lishi mumkin.

Biz baliqchilikka berilgan ta’riflarni umumlashtirgan holda baliqchilik tushunchasiga quyidagicha o‘ziga xos ta’rif berdik: Baliqchilik – qishloq xo‘jaligining bir tarmog‘i bo‘lib, faoliyati tabiiy va sun‘iy suv havzalarida sun‘iy, intensiv, yarim

intensiv, ekstensiv va boshqa usullardan foydalangan holda bir yoki bir nechta (baliq, qisqichbaqasimonlar, molyuskalar va boshqa) suv organizmlarini yetishtirish, qayta ishlash, saqlash va sotish, baliq sifatini yaxshilash, assortimentini kengaytirish [8], yo‘qolib borayotgan noyob baliq turlarini saqlab qolish va ko‘paytirish, shuningdek, aholini oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlagan holda yuqori sifatli, arzon baliq va baliq mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojni to‘laqonli qondirishdan iborat.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, shu jumladan baliqchilik sohasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hamda takomillashtirish masalalarini tadqiq etish dolzarb va zarur bo‘lib, aholi turmush darajasi va farovonligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Янги Ўзбекистон газетаси, №126 (126), 2020 йил 9 июл.
2. <https://stat.uz/uz/> O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi sayti.
3. Составители: И.В. Мусаева (председатель), Т.А. Исригова А.Б. Алиев, А.С. Абдусаматов, А.Д. Гусейнов, Б.И. Шихшабекова, Е.М. Алиева. Термины и определения в области рыбохозяйственного комплекса: словарь. – Махачкала: ФГБОУ ВО Дагестанский ГАУ, 2020. – 156 с.
4. Издание 2-е (с дополнениями и изменениями)., Интересова Е.А. Пресноводная аквакультура: учеб. пособие.–Томск: Издательство Томского государственного университета, 2021. – 128 с.
5. Комлацкий В. И. Рыбоводство : учебник для СПО /В. И. Комлацкий, Г. В. Комлацкий, В. А. Величко. – Санкт-Петербург: Лань, 2020. – 200 с.
6. Askarov Bakhtiyar Mamitovich. Advanced foreign experience in the development of private entrepreneurship in the field of small business. // Journal of Economy and entrepreneurship, ISSN 1999-2300, Volume 17, 2023 № 11 (160). 818-821 b.
7. Mirzataev Salamat Muratbaevich, Askarov Baxtiyar Mamitovich. Baliqchilik sohasida samaradorlikni oshirish va kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish. // Международный научно-образовательный электронный журнал «Образование, наука и инновационные идеи в мире», Выпуск журнала №57 Часть–6, ноябрь 2024 г., 90-93 b.
8. Mirzataev Salamat Muratbaevich, Askarov Baxtiyar Mamitovich. To ensure economic growth of the development of smart technologies in increasing efficiency in the fishing industry. // “Hududda barqaror iqtisodiy o‘rishni ta‘minlashning ustuvor yo‘nalishlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. «Urganch Ranch Universiteti - Innovation rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2024 y. 18-19-dekabr, 284-286 b.